

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2022 (Aralık/December)

KUR'ÂN DİLİ İLE BİLİM DİLİNİN KESİŞME NOKTASINDA GÖK-YÜZÜNE DAİR ÂYETLERİN YORUMU

Interpretation of Verses About The Sky at The Intersection of The Language of The Qur'an and The Language of Science

Adem YERİNDE

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

Prof. Dr., İstanbul University, Faculty of Theology,

Department of Arabic Language and Eloquence, İstanbul/Turkey

adem.yerinde@istanbul.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0001-5704-0167>

Rıdvan DURAK

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen Fakültesi, Fizik Bölümü, Atom ve Molekül Fiziği Anabilim Dalı

Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Sciences, Department of Atomic and Molecular Physics, Erzurum/Turkey

rdurak@atauni.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-3935-176X>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 25/10/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28/11/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2022

Atıf/Citation: Yerinde, Adem & Durak, Rıdvan. "Kur'ân Dili ile Bilim Dilinin Kesişme Noktasında Gökyüzüne Dair Âyetlerin Yorumu". *Universal Journal of Theology* 7/2 (2022): 127-152. <https://doi.org/10.56108/ujte.1213381>

Kur'ân Dili İle Bilim Dilinin Kesişme Noktasında Gökyüzüne Dair Âyetlerin Yorumu

Öz

Kur'ân'da 750 kadar âyet pozitif bilimlere işaret eder ki bunlar kevnî âyetler diye tabir edilir. Bu âyetlerde genellikle temel ilkelere değinilmekle birlikte bazen insanın yaratılış merhaleleri gibi ayrıntılara girildiği de görülür. Her şeye rağmen Kur'ân; bir ayrıntılar kitabı değildir. O, ilkeler ve esaslar kitabıdır. O yüzden Kur'ân, pozitif bilimlere dair ayrıntıların tespit ve tetkikini insana yükler.

Kur'ân'ın sarahaten veya zımnen işaret ettiği kevnî olaylar, esasen pozitif bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Bilimin, Kur'ân'ın nazil olduğu günden bu yana devrimsel evreler geçirdiği ve baş döndürücü biçimde geliştiği inkâr edilemez. Bu noktada cevap aranması gereken sorular da şunlar olmaktadır: Amaç ve yöntem bakımından bilim ile Kur'an arasında nasıl bir ilişki vardır? Kur'ân'ın tabii fenomenlere dair verdiği bilgilerle bilimin ulaştığı sonuçlar arasında bir tutarsızlık mevcut mudur? Mevcutsa bu nasıl izah edilmelidir? Kur'ân'da değişik bağlamlarda işaret edilen fizik âleme ait bilgilerin ya da değinmelerin bugünkü karşılıkları nelerdir? Neler olmalıdır?

Dünün insanı için meçhul ve ürkütücü olan birçok fenomen, bugünün insanı için bilimsel gelişmeler sayesinde malum hale gelerek sıradanlaşmıştır. İnsanoğlu, dün çıplak gözle ancak uzaktan izleyebildiği gizemli ve ürkütücü uzayın bugün derinliklerine yolculuk edebilmekte ve gök cisimlerini daha yakından gözlemleyebilmektedir. Nesnelere genleriyle oynayarak yeni türler üretebilmektedir. Dolayısıyla fizik âleme ilgilenen doğa biliminin tecrübeyle ulaştığı sonuçlar, kendi sınırları içinde birer hakikattir. Kur'ân âyetleri de ilahi kelimeler olarak mutlak hakikati ifade etmektedir, en azından inananlar nezdinde böyledir. Dolayısıyla inananlar açısından aynı olguya dair ilahî bilgi ile bilimsel bilgi arasında bir tutarsızlık ve çelişki bulunmamalıdır.

Bu böyle olmakla birlikte Kur'ân'ın zahirî bir bakış açısıyla okunması halinde kimi kevnî âyetler ile bilimsel gerçekler arasında, bazı zihinlerde sanki çelişki ve tutarsızlık varmış gibi bir algı oluşabilir. Müşkilü'l-Kur'ân ilminin ilgilendiği bu tür hallerin izalesi için te'vil ve telif yöntemi devreye girer ve kevnî âyet ile bilimsel gerçeklik telif edilir/edilmelidir. Kur'ân'ın mevsûkiyeti ve ilahîliği hakkında, bilim insanlarını ikna etmek ya da bu konuda akıllarında kuşku uyandırmamak için bu hem dinî hem de ilmî bir zorunluluktur.

Bildiride; biri ilahiyatçı, diğeri fizikçi iki araştırmacının ortak çalışmasıyla dini bilgi ile bilimsel bilginin mahiyeti de dikkate alınarak bazı kevnî âyetlerin klasik yorumları ile çağdaş bilimsel hipotezler arasında örneklem yöntemiyle bir mukayese yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adem Yerinde, Gökyüzü, Semavat, Yeryüzü, Gezegenler, Kevni Ayetler

Interpretation of Verses About The Sky at The Intersection of The Language of The Qur'an and The Language of Science

Abstract

About 750 verses in the Qur'an refer to positive sciences, which are called natural verses. In these verses, although the basic principles are generally mentioned, it is sometimes seen that details such as the stages of human creation are also included. Despite everything, the Qur'an; It is not a book of details. It is a book of principles and principles. Therefore, the Qur'an imposes on human beings the determination and examination of the details of the positive sciences.

The phenomena that the Qur'an explicitly or implicitly refers to are mainly in the field of positive sciences. It cannot be denied that science has gone through revolutionary phases and developed in a dizzying way since the day the Qur'an was revealed. At this point, the questions to be answered are as follows: What is the relationship between science and the Qur'an in terms of purpose and method? Is there an inconsistency between the information given by the Qur'an about natural phenomena and the results reached by science? If so, how should this be explained? What are the current equivalents of information or references to the physical world, which are pointed out in different contexts in the Qur'an? What should it be?

Many phenomena that were unknown and frightening for the people of yesterday have become commonplace by becoming known for today's people thanks to scientific developments. Human beings can travel to the depths of the mysterious and frightening space, which they could only watch from afar with the naked eye, and can observe celestial bodies more closely. It can produce new species by playing with the genes of objects. Therefore, the results of natural science, which deals with the physical world, are truths within their own limits. The verses of the Qur'an also express the absolute truth as the divine word, at least in the eyes of the believers. Therefore, for believers, there should be no inconsistency or contradiction between divine knowledge and scientific knowledge about the same phenomenon.

However, if the Qur'an is read from an external point of view, there may be a perception in some minds as if there is a contradiction and inconsistency between some physical verses and scientific facts. For the elimination of such situations that the science of Müşkilü'l-Qur'an is interested in, the method of interpretation and copyright comes into play and scientific reality is/must be compiled. This is both a religious and a scientific necessity in order to convince scientists about the legitimacy and divinity of the Qur'an or not to raise doubts in their minds.

In the statement; With the joint work of two researchers, one a theologian and the other a physicist, a comparison will be made between the classical interpretations of some divine verses and contemporary scientific hypotheses by sampling method, taking into account the nature of religious knowledge and scientific knowledge.

Keywords: Adem Yerinde, Sky, Heaven, Earth, Planets, Kawni Verses.

Giriş

Din-bilim ilişkisi özellikle Batıda son asırların en tartışmalı konuları arasında yer almıştır. Fakat bu konuyu değerlendiren birçok Batılı bilim insanı hassasiyet göstererek çok kere “din” derken, Hıristiyanlığı kastettiklerini açıkça belirtirler.¹ Tarihte özellikle Hıristiyanlıkla bilim arasında yaşanan çatışma ve gerginliğin temel sebeplerinden biri, yaratılış ve kozmolojik olaylarla ilgili Hıristiyan kutsal kitaplarında yer alan ve astronomi, jeoloji, arkeoloji ve antropoloji gibi pozitif bilim dallarının topladıkları verilerle çelişen doktrinleri bünyesinde barındırmasıdır.²

Bilim-din gerginliğine dair ilk eser, 1870’de *A History of the Conflict between Religion and Science* (Din ve Bilim Arasındaki İhtilafın Tarihi) adıyla bir Metodist kilise papazının oğlu olan Amerikalı John Draper (1811-1882) tarafından kaleme alınmıştır. Eserde özellikle Orta Çağ boyunca Katolik kilisesinin bilime karşı takındığı olumsuz tavır ciddi biçimde eleştirilirken, diğer bazı dini müesseseler ve bilime karşı genel olarak olumlu tutum sergileyen Yunan Ortodoks kilisesi ile Protestan mezhepleri ise takdir edilmiştir. Draper’den sonra bu alanda kaleme alınan en etkili eser ise *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* (Hıristiyan Âleminde Bilimin Dinle Savaşının Tarihi)

¹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Ankara 1996 (5. baskı), s. 264. Meselâ bkz. H. Brown, *The Wisdom of Science; Its Relevance to Culture and Religion*, Cambridge 1986

² Isaac Newton, Hıristiyanlık üzerine yaptığı araştırmalar sonucu teslis inancının IV. asırda Hıristiyanlığa sokuşturulduğunu tespit etmiş ve *Kutsal Kitap* üzerinde yapılan tahriflerle ilgili tespitlerini *İncil Üzerine Dikkate Değer Tahrifatlar* isimli eserinde toplamıştır. Bkz. İrfan Yılmaz ve dğr. *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul 1998, I, 252.

(1896) adıyla tarihçi A.D. White'a aittir. White daha bilimsel bir üslup kullandığı eserinde geçmiş bilim ve dinin çatıştığı arena olarak değerlendirmiştir. Orta Çağ Katolisizm'inin Kopernik'in (1473-1543) Dünya'nın hem kendi ek-seni hem de Güneş'in etrafında döndüğünü ispat ettiği *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Gök Cisimlerinin Dönüşleri Üzerine) (1543) isimli eserini XVIII. yüzyıla kadar yasak kitaplar listesine alması ve Kopernik'i destekleyen İtalyan bilimcisi Galileo'yu (1564-1642) kilise dogmalarıyla bağdaşmayan görüşleri sebebiyle engizisyon mahkemesinde yargılaması, Orta Çağda bilim-din gerginliğini sembolleştiren örnekler olmuştur.³

İslam tarihinde ise bu tarzda bir bilim-din gerginliğine tanık olunmamıştır. İslam dünyasında İbnü'r-Râvendî (ö. 301/913-14 [?]) ve Ebubekir Zekeriya er-Râzî (ö. 313/925) gibi akılcı ve materyalist düşünce hareketleri yanlılarının bile Batıda olduğu gibi ağır cezalara, işkencelere ve sürekli kovuşturmalara uğradıklarını söylemek mümkün değildir. Nitekim Ebû Bekir Zekeriya er-Râzî, dinin temel esaslarına aykırı düşen görüşlerine rağmen ömrü boyunca hep devrinin en büyük hekimi olarak saygı görmüştür.⁴

Hıristiyanlığın etkisiyle gelişen Batı kültürü için söz konusu olan din-bilim gerginliğinin İslam dünyasında da var olduğu söylenemez. Zira Hıristiyanlığın problemleriyle başka dinlerin, meselâ İslam'ın problemleri asla bir değildir. Dolayısıyla Hıristiyan Batı'da yaşanan bir çatışmayı aynıyla İslam dünyasına taşımak doğru değildir.⁵ Kaldı ki rölativite/görelilik ve kuantum teorileri sayesinde XIX. yüzyılın kendini beğenmiş bilim düşüncesinin katı determinizm ve pozitivizmi artık bugün yoktur. Bunda, daha az iddialı ve daha alçak gönüllü olan XX. yüzyıl bilim adamlarının payı bulunduğu gibi Hıristiyanlığın kutsal kitaplarına (İncil) insan elinin karıştığını itiraf eden ve dolayısıyla bilimsel verilerle çelişen tevili kabil olmayan bilgileri dönemin beşerî bilgisine atfeden din adamlarının da katkısı büyük olmuştur.⁶ Günümüzde yeniden dine dönüşün yaşandığı Batı dünyasında bilim ve dinin çatışma halinde olmayıp diyalog ve dayanışma halinde olması gerektiğini dile getiren birçok kuruluş ve bunlar tarafından yayınlanan kitap, dergi ve broşür gibi yayınların varlığı bilinmektedir.⁷

³ Daha başka örnekler için bkz. Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, İstanbul 1980; Yılmaz, a.g.e., I, 252 vd.

⁴ Adıvar, a.g.e., s. 97

⁵ Çağdaş bilim ve bilimsel veriler ışığında Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'ın karşılaştırılması ve bu konuda Kutsal Kitab'ın açık bilimsel verilerle çelişmesi yanında Kur'ân'ın bariz bir şekilde ilmi sonuçlarla uyuşan tabiatı hakkında geniş bilgi için bkz. Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim* (trc. Suat Yıldırım), İzmir 1998.

⁶ Aydın a.g.e., s. 268. Daha geniş bilgi için bkz. Adıvar, a.g.e., s. 362 vd.

⁷ Bu alanda faaliyet gösteren çeşitli kuruluşlar ve çalışmalarını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.e. II, 667 vd.

İslam dünyasında Batıdaki gibi bir din-bilim çatışmasının yaşanmamış olmasında, her şeyden önce İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ın bilim ve bilimsel düşünce karşısındaki müspet tutumu etkili olmuştur. Bu yönüyle onun diğer kutsal kitaplardan farklı olduğu rahatça söylenebilir. Sözel gelişimi İncilleri dikkatle tetkik eden çağdaş bir düşünür Richard Robinson şöyle demektedir: *“İsa ilmi tavsiye etmediği gibi ilmi araştırmayı sağlayan ve bizi ilme götüren fazileti, yani aklın kullanılmasını da asla tavsiye etmemiştir... İsa, tekrar tekrar inanmayı talep eder. İman ile de hiçbir delile başvurmadan, ihtimalleri, nazar-ı dikkate almadan imkânsız şeylere inanmayı anlatmak ister”*⁸ Robinson'un İnciller için söyledikleri asla Kur'an için söylenmez.

Kur'an-ı Kerim daha ilk nazil olan âyetinde; *“Yaratan Rabbinin adıyla oku”*⁹ buyruğuyla bağlularını bilgi edinmenin en önemli yolu olan okuma ve araştırmaya teşvik etmiştir. Bunun yanında pek çok ayette temel bilgi vasıtaları olarak kalem¹⁰, mürekkep¹¹ ve yazıdan bahsetmiş,¹² bilenlerle bilmeyenlerin asla bir olamayacağını bildiren¹³ bir güç olarak bilginin değerine işaret etmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.) de; *“Hikmet Müslümanın yitiğidir. Onu her nerede bulursa, o, onu elde etmeye en layık olan kişidir”*¹⁴ buyurarak bilimsel araştırma ve inceleme konusunda Müslümanların önüne sınırsız bir alan açmıştır. İşte temel dinamiklerini bu teşvik ve tavsiyelerden alan Müslüman bilim insanları, hiçbir zaman bilime karşı çekingen davranmamışlar; aksine oldukça erken sayılabilecek bir dönemden itibaren bilgi ve hikmet adına buldukları her şeyi kaynağına bakmaksızın içtenlikle almışlar, onu, kendi dinî ve kültürel değerleriyle yoğurarak yepyeni bir forum ve içeriğe kavuşturmuşlardır.¹⁵ Uzakdoğu dışında kalan İran, Bizans, Yunan, Mısır, Hint gibi bütün büyük eski medeniyetlerin ilmî ve fikrî mirasını kısa zamanda İslam dünyasına kazandırmışlardır. Çünkü İslam bilgiyi kutsal görmekte ve önermektedir. Bu hakikatin bir ifadesi olarak Charler Mismar; *“Hristiyanlar âlim olunca Hristiyanlıkla alâkaları kesilir. Müslümanlar da cahil olunca İslamiyet'le alakaları kesilir”* der.¹⁶

⁸ Aydın, a.g.e., s. 280. Burada belirtmek gerekir ki, Robinson'un İnciller ve İsa ile ilgili bu değerlendirmesi bir peygamber olarak İsa ve yüce Allah tarafından ona indirilmiş olan saf vahiy olarak İncil hakkında değildir. Zira böyle bir yorum İslam hakkında kabul edilemeyeceği gibi gerçek Hristiyanlık hakkında da kabul edilemez. Fakat onun değerlendirmesi tahrif edilmiş İsa imajı ve muharref incillerde kendisine atfedilen sözlerle alakalıdır.

⁹ el-Alak 96/1

¹⁰ Bkz. el-Alak 96/4; el-Kâlem, 68/1

¹¹ Bkz. el-Kehf, 18/109.

¹² Bkz. eş-Şûrâ 42/52

¹³ Bkz. ez-Zümer, 39/9

¹⁴ İbn Mâce, “Zühud”, 15; Tirmizî, “İlm”, 19

¹⁵ Müslümanların bilimle ilişkileri için bkz. Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, İstanbul 2008, 2. Bsk. I, 1-167.

¹⁶ Yılmaz, a.g.e., I, 291.

1. Kur'ân ve Bilimde Amaç Birliği

Aklî ve tecrübî bilgiyi yücelten Kur'ân'ın bilimle bir gerginliği olamaz. Bütüncül bir varlık görüşüne sahip olan Kur'an, muhatabından hem kendi öz varlığında ve hem de doğal ve sosyal çevresinde olup bitenlere bakmasını, onlar üzerinde düşünmesini, onları algılayıp anlamasını ve onlardan dersler ve ibretler çıkarmak suretiyle nihaî hedef olarak yüce Allah'a giden yolda kendi hayatına bir düzen ve mana vermesini ısrarla talep eder. Kur'an'ın bu yaklaşımının bilim, felsefe, ahlâk ve estetik üzerinde çok etkili olduğu bir vakiydir. Bu yaklaşımın nihaî hedefinin Yüce Kudret'e iman ve ona kulluk olduğu kesindir.¹⁷ Kur'ân'ın temel hedefi ile bilginin zarurî sonucu arasında yakın bir benzerlik bulunmaktadır. Bu meyanda yüce Allah; *"Onlara âyetlerimizi dış âlemde ve kendi içlerinde göstereceğiz ki, onun (Kur'ân'ın) hak olduğunu kendilerine iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?"*¹⁸ buyurmaktadır. Buna göre her ilim esasen ayrı bir dille Yaratıcıyı tanıtmaktadır.

Kur'ân'da yer alan; *"Devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?"*¹⁹ gibi insana etrafındaki varlıklara ve olgulara bakmasını tavsiye eden onlarca âyet ondaki ilmî merakı kamçulamak ve onu kâinat üzerinde tefekküre sevk etmek amacını taşırken, *"O ki birbiri ile ahenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahman olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk var mı!"*²⁰, *"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık"*²¹ gibi birçok âyet de evrende belli kurallara göre işleyen bir nizamın hâkim olduğunu bildirir. Yine; *"O her an yaratma halindedir"*²² âyetinden de Yüce Allah'ın evrendeki bu düzenin işleyişini kontrol ettiğini ve belirlenmiş güne kadar onun kusursuz işleyişini teminat altına aldığını anlamaktayız.

Isaac Newton (1642-1727) ve Albert Einstein'a (1879-1955) göre âlemin anlaşılabilirliği "mucizevî" bir karakter taşır. Einstein'a göre âlemde bu derece yüksek bir nizamın görülmesi en büyük mucizedir. Newton'a göre ise Allah, âleme daima müdahale ederek oradaki bu nizamı temin etmektedir.²³ Einstein'ın tabîî kanunları mucize kelimesiyle ifade etmesi Kur'ân'ın bu konudaki esprisine de uygun düşmektedir. Zira Kur'an'da da âlemdeki düzen ve onun düzenli işleyişi, insanı Allah'a götüren âyetler (olağanüstülükler) olarak niteler.

¹⁷ Bkz. ez-Zâriyât 51/56.

¹⁸ Fussilet 41/53.

¹⁹ el-Ğâşiye 88/17-20..

²⁰ el-Mülk 67/3

²¹ el-Kamer, 54/49.

²² er-Rahmân 55/29.

²³ Aydın, a.g.e., s. 272.

Kur'an'ın bilimsel bilgiyi teşvik eden âyetlerini bütün olarak değerlendiren İslam bilginleri de; "Eşyanın (Varlıkların) hakikatleri sabittir." demişlerdir. Onlar bunu derken, varlıkların objektif ve bilinebilir bir gerçekliğe sahip olduğunu belirtmek, dolayısıyla esasen insan için bilginin mümkün olduğunu vurgulamak istemişler, objektif bilginin imkânından kuşku duyan veya bunu tamamen imkânsız gören septik yaklaşımları şiddetle eleştirmişlerdir.²⁴ Bu bağlamda Kelâm bilginleri, bilgi vasıtalarını "Bilgi edinme yolları (esbâbü'l-ilm)" başlığı altında incelemişler ve bunları haber-i sadık (doğru haber), akl-ı selîm (sağlıklı akıl) ve havâss-ı selîme (sağlıklı işleyen duyular) olarak belirlemişlerdir. Haber-i sadık, vakıaya uygunluk şartı gerçekleşen bilgidir. Doğru haber; ya yalan söylemek üzere bir araya gelmeleri imkânsız bir topluluk (mütevatir haber) yahut da mucizelerle teyit edilmiş bir peygamber tarafından bildirildiği için doğrudur ve kesinlik ifade eder. Duyularla elde edilen bilgi ise deney ve gözleme dayalı zorunlu bir bilgidir (zarûrî). Akıl yürütme (nazar) ise kazanılmış (iktisâbî) bilginin kaynağıdır. Akıl ile elde edilen bilgi ya zorunludur (yani aklın doğal olarak elde ettiği verisidir) veya nazarîdir (yani akıl yürütme ile elde edilir).²⁵

Kur'an'da tecrübî bilgiler ve bunun vasıtalarına da sık sık işarette bulunulmuştur. "Gökte ve yerde olan şeylere bakın"²⁶, "Yeryüzünde gezip dolaşın, Allah'ın ilk defa varlıkları nasıl yarattığına bakın"²⁷ "Onlar deveye bakmazlar mı ki, nasıl yaratılmıştır"²⁸ mealindeki âyetler insanları açık şekilde tabiat üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Kur'an'da bunlar gibi düşünme, araştırma, tefekkür etme ve akli kullanmaya teşvik eden daha yüzlerce âyet mevcuttur. Meselâ, akıl ve akli kullanmayı öngören âyetlerin sayısı 65, diğer taraftan bilgisizlik ve cahilliği yeren âyetlerin sayısı da 25 civarındadır. İnsanın kendi başına mahiyetini düşünüp kavrayabileceği konulara bakmayı emreden 350, yeryüzünü araştırmaya teşvik eden 50 kadar âyet vardır. Pozitif ilimlere işaret eden âyetlerin toplam sayısı ise 750 civarındadır.²⁹ Bu âyetlerde Kur'an genelde temel ilkeler vermekte birlikte insanın ana rahminde yaratılış merhaleleri gibi bazı konularda ayrıntıya girdiği de görülmektedir. Ama genel olarak Kur'an bir ayrıntılar kitabı değil, ilkeler ve kurallar kitabıdır. O, pozitif bilimlere dair ayrıntıların tespit ve tetkikini esasen insanlara yüklemektedir. Bunun için de akıl, tecrübe ve gözlem gibi objektif bilgi yöntemlerini benimseyip insanın

²⁴ Bkz. Taylan, a.g.m., VI, s. 158-159.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-diyâne* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979, s. 16; Taylan, a.g.m., VI, 159. ³⁴ el-Bakara 2/120, 145.

²⁶ Yûnus 10/10.

²⁷ el-Ankebût 24/20.

²⁸ el-Ğâşîye 88/17.

²⁹ Bkz. Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, İstanbul 1996, s. 4.

yanlış üzerinde ısrarına yol açan bağnazlık, zan ve taklit gibi bilimsel anlayışla bağdaşmayan hususları kötölemektedir.³⁰

Kur'ân, asla bilgi ve bilimsel düşünceye karşı tavır almamış, aksine birçok ayetinde önemle bilgiye teşvik etmiş ve âlimleri övmüştür. Kur'ân'ın bilime ve bilim adamlarına atfettiği büyük değer sayesinde ki Avrupa'nın kara bir barbarlık içinde bocaladığı bir devrede İslamiyet'in hâkim olduğu coğrafyalarda İstanbul, Bağdat, Kurtuba, Buhara, Şam Endülüs, Semerkant gibi dünyayı aydınlatan ilim merkezleri kurulmuştu. İslam'ın çağdaş bilim ve medeniyete katkısını çağdaş düşünürlerden Prof. E. F. Gautier (1864-1940) "*Mœurs et coutumes des Musulmans*" adlı eserinde şu sözleriyle ifade etmiştir: "Rönesans'ın ilk kekeleme anları öyle bir devre rastladı ki, barbarlıktan uyanmakta olan Avrupa, İslam medeniyetine bitkin bir hürmetle bakmaktaydı. Taklidi imkânsız bir örnek karşısında cesaretini kaybeden Batı'nın kolları sarkıyordu".³¹

Müslümanların bir kuşaktan diğerine naklettikleri vahiy eksenli bilgilere nakli ilimler (ulûm-i nakliyye), insanın Allah vergisi olan zekâ ile akıl ve mantık seviyesinde elde ettikleri bilgilere ise aklî ilimler (ulûm-i akliyye) denir. Bunlara ayrıca hakikatin tadılması (zevk) ve doğrudan idrakinden (keşf) doğan irfan ve hikmeti de eklemek gerekir.³²

Amaç bakımından dinî ve aklî ilimler arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Bütün ilimler kendilerine ait kavramlarla Allah'ı tanımayı telkin etmektedirler. Bilime olan bu müspet bakışıyla İslam, Helenizm ile modern dünya arasında bir geçiş olmaktan başka kendisi de başlı başına bir medeniyet ve kültür dünyası kurarak üçüncü ve en zengin halkayı oluşturmuştur. Nitekim Philip Hitti (1886-1978): "*İslam medeniyetinin modern dünyaya en büyük yardım ve hediyesi ilimdir*", R.V. Bodley (1892-1970) de: "*Rönesans'ı İslamiyet'e borçluyuz*" gibi sözleriyle bu gerçeği dile getirmişlerdir.³³ O nedenle Franz Rosenthal'ın (1914-2003) da haklı olarak belirttiği gibi hiçbir inanç sisteminde din ile bilim arasında, İslam'da olduğu gibi bir kaynaşmaya tanık olunmamıştır.³⁴

Kur'ân yüzlerce âyetinde insanın ilmi merakını harekete geçirerek onu yüce Yaratıcının varlığının birer işareti olarak tabii olaylar üzerinde tefekküre, onların işleyişini anlamaya davet etmiştir. Bu meyanda Astronomi, Fizik, Biyoloji gibi pozitif bilimlerin alanına giren pek çok hususa sarahaten veya zımnen işaret etmiştir. Öyle ki tefsir geleneği içinde Kur'an'ın bu yönündeki âyetlerinin yorum ve izahında genel kabul görmüş bilimsel verilerden istifadeyi savunan ve her tür bilimin temel kavramlarını ve ilkelerini

³⁰ Bkz. el-En'âm 6/148; en-Necm 53/28.

³¹ Döğen, a.g.e. (Önsöz), s. 5; Yılmaz, a.g.e., I, 634.

³² Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve İlim* (çev. İlhan Kutluer) İstanbul, 1989, s. 14.

³³ Bkz. Yılmaz, a.g.e., II, 633, 636.

³⁴ Yılmaz, a.g.e., II, 641

Kur'an'dan çıkarmaya çalışan mazisi çok eskilere dayanan *Bilimsel Tefsir* düşüncesi ortaya çıkmıştır.³⁵

Bununla beraber bazen doğal olaylarla ilgili Kur'an'da yer alan tasvirler ile pozitif bilimlerin ulaştıkları sonuçlar arasında, ilk bakışta bir tenakuz ve tutarsızlık varmış gibi bir his uyanabilmektedir. Kur'an'ın kendi bağlamı içinde ilk bakışta ihtilaf ve tenakuz hissi veren âyetlerin izah ve te'lifi maksadıyla; "Müşkilü'l-Kur'an" adıyla Kur'an ilimleri arasında önemli yere sahip bir disiplin teşekkül ettirilmiştir. Âyetler arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilaf ve tenakuz durumuna;" Müşkil; "bu gibi durumları inceleyen ilme" de Müşkilü'l-Kur'an denmiştir.

Dinî ve ilmî bir zarurettten doğan Müşkilü'l-Kur'an alanında günümüze ulaşan ilk sistematik eserin sahibi İbn Kuteybe eserini (*Te'vilü müşkilü'l-Kur'an*), Kur'an'ı eleştirerek toplumda fitne ve fesat çıkarmak isteyen, ondaki müteşâbih âyetleri sığ anlayışları, sakat görüşleri ve önyargılı yorumlarıyla tahrif edip, sonra da Kur'an'da ihtilaf ve çelişkilerin, i'râb ve nazım hatalarının bulunduğu iddia eden, bu yolla İslam'ın temel kaynağının güvenilirliği hakkında kuşku uyandırmak isteyen mülhitlere açık burhan ve kesin delillerle cevap vermek, halkın zihninde anlam kargaşasına yol açan bazı âyetleri açıklamak amacıyla telif ettiğini belirtmiştir.³⁶

Buna göre Müşkilü'l-Kur'an ilminin doğuşuna zemin hazırlayan esasta iki sebep vardır. Biri, Kur'an'ın ilahîliği konusunda kuşku ve şüpheler uyandırmak isteyen İslam karşıtı akımlara karşı Kur'an'ı savunma, diğeri ise halkın zihninde karışıklığa yol açan bazı müşkil ve müteşâbih âyetleri tutarlı bir şekilde yorumlama ihtiyacıdır.

Bugün Kur'an'da tutarsızlık iddialarına bir başka unsur daha eklenmiştir. O da bilimin alanına giren kevnî âyetler ile bilimsel veriler arasında ilk bakışta görülen farklı yorumlardır. Bugün Kur'an âyetleri ile bilim arasında görülen ve ilk bakışta çelişki ve tutarsızlık hissi veren müşkil durumlar da Müşkilü'l-Kur'an'ın yöntemiyle ele alınıp değerlendirilmelidir. Bu hem dinî ve hem de ilmî bir zorunluluktur. Unutmamak gerekir ki bugün fizik dünyada insanlığın takip ettiği rehber bilimdir. Bugün bireyler ve toplumlar üzerinde en büyük tesiri bilim icra etmektedir. Hatta bilgiyle desteklenen bazı dinî ritüeller, aynı dini paylaşmayan insanlar tarafından bile bilim adına icra edilebilmektedir. O nedenle bilgi çağında bilginin inkâr edilemez bir gücü ve büyüğü vardır. Öyleyse bilimsel verilerle Kur'an âyetleri arasında ilk bakışta görülen za-

³⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Celal Kırcı, *Kur'an ve Bilim*, İstanbul 1996; a.mlf., *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989; J. J. G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar* (trc. Halil Rahman Açar) Ankara 1993; J. M. S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Şaban Ali Düzgün), Ankara 1994.

³⁶ Bkz. İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkilü'l-Kur'an*, s. 22-23.

hirî ihtilaf durumlarının yine bilimsel bir yöntemle giderilmesi gerekir ki İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân, evrensel mesaj olma iddiasını aynı kararlılıkla ve etkiyle sürdürürebilsin. Bu vazife, elbette ki Müslüman bilim insanlarının sorumluluğundadır.

Bizler burada evrendeki bazı fenomenlere ilişkin bugün bilim insanları tarafından ulaşılan ve kullanılan bilimsel verilerle bazı Kur'ân âyetleri arasında bir karşılaştırma yaparak konuyla ilgili ilk bakışta bilimsel verilerle çelişki izlenimi veren ya da bilimsel olarak izahı yapılamayan Kur'ân betimlemelerine dair genel geçer bir yorum yöntemi bulmaya çalışacağız. Bir hipotez olarak bu yöntemin temelinde de "Kur'ân dili ve bilim dili" ayrımı vardır.

2. Kur'ân Bilim Karşılaştırmalarında Kur'ân Dili ve Bilim Dili Ayrımı

Bu bölümde öncelikle bilim ve bilimsel bilginin gerçeği ifade gücüyle ilgili genel bir çerçeve çizdikten sonra bu bağlamda Kur'an dilinin temel özelliklerine işaret edilecektir.

2.1. Bilim ve Bilimsel Bilginin Gerçeği İfade Gücü

Bilim, evrenin tarihini ve işleyişi ile ilgili gerçekleri keşfetmek ve bu gerçeklere dayanan yasa ve ilkeleri formüle etmek için doğal olayların ve koşulların sistematik olarak gözlemlenmesidir. Ancak bir gözlemin ya da deneyin *bilimsel bilgi* olarak nitelendirilmesi için bilimsel yöntemle bir çıkarım veya iddia ortaya atılmalıdır.

Bilim durağan (statik) bir konu değil, sürekli ve artan bir hızla gelişen, değişen bir etkinliktir. Bilim inceleme konusu ve yöntemi yönünden kapsamı ve sınırları kesinlikle belli bir etkinlik değil, çok yönlü, sınırları yer yer belirsiz, karmaşık bir oluşumdur. *Aristo*'ya göre bilim; Bir nesneyi var eden sebebi bilmektir. *Einstein*'a göre bilim; Her türlü düzenden yoksun duyu verileri (algılar) ile mantıksal olarak düzenli düşünme arasında uygunluk sağlama çabasıdır.³⁷ Richard Feynman'a göre bilim; kendi içinde, bir önceki nesildeki en büyük öğretmenlerin yanılmazlığına inanma tehlikesi dersini içerir. Bilimi başka bir şekilde de tanımlayabiliriz: Bilim, uzmanların cehaletine olan inançtır³⁸.

Bilim dili, betimleyici ve açıklayıcı bir dildir. Gerçeğin ne olması gerektiğini değil, neyin nasıl olduğunu araştırır. Bilim dili kesinlikle normatif bir dil değildir. Bilimde açıklama, ancak teorik yoldan ve yasalara dayalı olarak yapılabilir. Bilim dili, test edilebilir önermelerden oluşan bir dildir. Bilimsel literatürde test edilebilir önermelere hipotez denilir. Bu anlamda bilim dili *hipotezler dilidir*. Buna göre bir dilin bilim dili olmasının ön koşulu, o dilin bulunduğu toplumda bilim üretiminin var olmasıdır.

³⁷ Albert Einstein, *The Fundamentals of Theoretical Physics*, Science, 1940, s. 91.

³⁸ P. Feynman, *What Is Science? Richard*, *The Physics Teacher* 7, 313 (1969); doi: 10.1119/1.2351388.

Ölçüm, bilimsel sürecin önemli bir parçasıdır. Bilimsel ölçümlerin kalitesi ile ilgili kilit husus güvenilirlik ve geçerliliktir. Güvenirlik, aynı şeyin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılıktır. Ölçülmek istenen belli bir şeyin sürekli olarak aynı sembolleri almasıdır, aynı süreçlerin izlenmesi ve aynı ölçütlerin kullanılması ile aynı sonuçların alınmasıdır. Ölçmenin, tesadüfî yanılılardan arınık olmasıdır.³⁹

Güvenirlik, teknik bir sorun olup, bilimsel çalışmanın ilk koşullarındandır. Araştırmalarda, aynı süreçlerin izlenmesi ile aynı sonuçların alınabilmesi istenir. Aksi halde, hangi sonucun “güvenilir” olduğuna karar verilemez. Bu, bir bakıma, araştırmalarda alınan bir sonucun, başka araştırmacılar tarafından da test edilebilmesidir. Bilim, ancak, bu tür “doğrulama” larla güvenilirlik ve saygınlık kazanır.

Güvenirliğin yüksek olabilmesi, ölçmede izlenen süreçler ile kullanılan ölçütlerin ayrıntılı olarak belirlenebilmesine bağlıdır. Yapılan bir ölçmede, üç tür güvenilirlik ölçütü aranabilir. Bunlar:

- Zamana göre değişmezlik (Süreklilik)
- Bağımsız gözlemciler arası uyum ve,
- İç tutarlılıktır.⁴⁰

2.2. Kur'an'ın Dilinin Temel Özellikleri

Kur'an'ın asıl indiriliş amacı Allah'ın varlığı ve birliği hususunda genelde bütün insanlığa, özelde ise inananlara rehberlik etmektir. Bu rehberliğini yaparken kullandığı dil, din dilidir. Yani insanların kalbine ve aklına hitap eden etkileyici retorik dilidir ve normatiftir. Kur'an temel mesajını insanlara ulaştırmak için etkileyici edebî ve hatabî dili seçmiştir. Bununun için dönemin bilgi ve kültür düzeyine göre edebiyat dilinin bütün imkânlarını kullanmış, doğa olaylarına işaret etmiş, toplumun örf ve geleneklerine temas etmiş, toplumsal telakkilere değinmiş, tarihi bilgiler vermiş, sınırlı sayıda insanın tanık olduğu olağanüstülüklerden bahsetmiş, insanın bireysel ve toplumsal tepkilerini inceleyen psikoloji ve sosyal psikolojinin imkânlarını kullanmış, ahlakî ve hukukî normlar koymuştur.... Bütün bu alanlarda Kur'an, farklı bir dil ve üslup kullanmamış, bilakis genel bir betimlemeyle, temelinde tek bir metafizik gerçeklik bulunan aynı “evrensel mesaj” ekseninde dönen “din dili”ni kullanmıştır. Ancak Kur'an merkezli her bir bilim zaman içerisinde araştırma alanlarını ve kendi kavramlarını belirleyerek müstakil bir disipline dönüşmüştür.

³⁹ Altheide, D. L., & Johnson, J. M. “Criteria for Assessing Interpretive Validity in Qualitative Research” In, *Handbook Of Qualitative Research*, eds. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln,. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc. 1994, pp. 485-499.

⁴⁰ Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel yayıncılık 2002, s. 151.

Bilim dili ise mecazi kullanımlara ve yoruma kapalı matematiksel bir dildir. Bilim, her zaman uygulanabilir yöntemlerle ulaşılan neticeleri, dilin sınırları içinde anlaşılır bir forumda ifade etmeyi amaçlar. Bununla beraber ürettiği bilgi, bilim felsefecilerinin de belirttiği gibi, bütün zaman ve mekânlarda geçerli mutlak bir bilgi değildir. Çünkü bilim kevn fesat içinde değişen olguların seyrine bağlı olarak gelişir, olgular değişken olduğu için onların ilişkilerine bağlı olarak üretilecek bilgiler de her zaman değişmeye müsait olacaktır. Bu şekilde ulaşılan sonuçlara bir değer yüklemeyiz. Bu yüzden bilim normatif olamaz.⁴¹ Ama her şeye rağmen bilimin hissedilir bir gerçekliği olduğu da inkar edilemez.

Kur'ân'ın herhangi hangi bilim dalının alanına giren âyetleri değerlendirirken, Kur'ân yorumuna açık (zû vücûh) din dili muhakkak dikkate alınmalı, bilim dili ile din dili arasındaki ortak payda bulunmaya çalışılmalıdır. Kur'ân her şeyden önce terim anlamıyla bir bilim kitabı, yani deneylerle elde edilmiş bilgilerden oluşan bir kitap değildir. Belki bir bilinç kitabıdır. O nedenle her türlü veriyi, beşerî dilin sınırlılıkları içinde ferdi ve toplumu bilinçlendirmek amacıyla kullanır. Bu böyle olmakla beraber, Kur'ân'ın az sayıda da olsa dönemin bilgi ve kültür seviyesini çağlarca aşan bazı bilimsel imalar içerdiği ve nüzul dilinin sınırları içinde bunu ifade için titizce seçilmiş tabirler kullanıldığı da bir gerçektir. Bunlara örnek olarak, ileride ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, embriyo için "alaka/asılı varlık", rüzgârlar için "levâkîh/dölleyici" tabirlerini kullanması verilebilir.

Bilim Kur'ân karşılaştırılmasında akıldan çıkarılmaması gereken bir husus daha vardır. O da şudur: Kur'ân mutlak bilgi sahibi Allah'ın kelimasıdır; Müminler için onda asla hata, tutarsızlık ya da yalan, aldatma ve yanıltma olmaz. Beşerî kelamın aksine, bu türden tespit edilecek tek bir örnek bile onun doğruluğunu ve ilahiliğini sarsmaya yeter. O nedenle Kur'ân-bilim karşılaştırılması yapılırken Kur'ân'ın dilsel özellikleri dikkate alınarak bir telife gidilmelidir. Her asır ve mısırdaki Kur'ân'ın bilimsel sonuçlarla telif edilebilir olması, onun ilahiliğinin bir teminatıdır.

Diğer yandan bilimsellik niteliği kazanmış ilmî veriler Kur'ân yorumunda elbette ki dün olduğu gibi bugün de kullanılacaktır. Ancak böyle bir karşılaştırmada iki bilgi arasındaki mahiyet farklılığından dolayı birebir karşılaştırmalardan ve mutlak yorumlardan kaçınılması dinî ve ilmî bir zorunluluktur. Zira Kur'ân dili ile bilim dili arasındaki hassas çizginin ve ortak paydanın tespitinde her iki bilgi türünün de değişkenleri çok fazla olduğundan insan aklı her zaman yanılmaya müsaittir. Bunun yerine Kur'ân'ın "evrensel mesajı" üzerinde durulması daha isabetli olacaktır.

⁴¹ Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Bilimin Değeri Meselesi*, Ankara 2010, s. 94-95.; F.J. Fraenkel and N.E. Wallen, *How to Design and Evaluate Research in Education. Qualitative Research* (7th ed.). McGraw-Hill Higher Education, 2009.

Bu bağlamda Fahrettin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) Ebû Hâmid el-Gazzâlî'den (ö. 505/1111) aktardığı; **“Tecrübeye muhalefet edilmez. Haber, tecrübeye göre tevیل edilir.”**⁴² ilkesi önemlidir. Fizik âlemlle ilgili âyetlerin yorumunda dikkate alınması gereken bir başka ilkeyi de Râzî'nin bizzat kendisi şöyle kor: **“Dış alemle ilgili Kur'an argümanlarından maksat polemik değil, doğru inançları kalplere yerleştirmektir.”**⁴³

Bundan sonraki bölümde Kur'an dili ve bilim dili ayırımı bağlamında, somut bir örnek olarak “Gözyüzü” kavramı incelenecektir.

3. Gökyüzüne Dair Kur'an Betimlemeleri ile Bilimsel Kuramlar Arasında Bir Mukayese

3.1. Modern Bilime Göre Evren

Evren ya da kâinat, uzay ve uzayda bulunan tüm madde ve enerji biçimlerini içeren bütünün adıdır. Pozitif bilimler açısından evren, gök cisimlerini barındıran uzay ve uzayda yer alan her şeyin toplamıdır.⁴⁴

Büyük ölçekteki evrenin ilk matematiksel teorisi Newton'un *Kütle Çekim Teorisi* idi (1687). Bunun daha gelişmiş ve tam versiyonu 1917'de Einstein tarafından geliştirilen *Genel Görelilik Teorisi*'dir. Einstein, bir bütün olarak evrenin bir modelini oluşturmak amacıyla kendi teorisinin temel denklemlerini çözmek için iki temel varsayım yapmıştır: Madde evrende düzgün bir biçimde dağılmıştır ve evren durağandır, yani zamanla değişmez. Dolayısıyla Einstein'ın kozmoloji modeli durağan ve homojendir. Bundan beş yıl sonra Rus matematikçisi Friedman (1888-1925), Einstein denklemlerinin zamanla değişen evren modeline karşı gelen çözümlerini de bulmayı başarır. Bunun için Einstein'ın homojenlik varsayımını korurken durağanlık varsayımını sorgulamaya alır. Friedman çözümünde evren, yoğunluğu son derece yüksek bir durumdan başlayarak zamanla genişliyordu. Bu çerçeveden bakıldığında 1929 yılı bir anlamda milat niteliğindedir. Zira o yıl Edwin Hubble (1889-1953) evrenin genişlemekte olduğunu keşfeder. Zira galaksiler sürekli olarak birbirlerinden uzaklaşıyorlardı.

Büyük Patlama (Bing Bang) teorisi evrenin oluşumuna dair günümüzde en çok kullanılan ve kabul gören teoridir. Bu teoriye göre evren, küçük hacimli ve çok yüksek bir enerji potansiyeline sahip, sıkışmış bir noktanın patlamasıyla oluşmuştur. Büyük Patlama Teorisi evrenin yaklaşık 13,7 milyar yıl önce aşırı yoğun ve sıcak bir noktadan meydana geldiğini savunan evrenin evrimi kuramıdır. Aynı zamanda kabul gören kozmolojik bir modeldir. İlk

⁴² Bkz. Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3. Bsk. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsî'l-Arabî, 1420, XXIX, 119.

⁴³ Bkz. Râzî, III, 319.

⁴⁴ Karen C. Fox, *The Big Bang Theory, What It Is, Where It Came From, and Why It Works*, John Wiley & Sons, Inc. 2002.

kez 1920'lerde Rus kozmolog ve matematikçi Alexander Friedmann ve Belçikalı fizikçi Georges Lemaître (1894-1966) tarafından ortaya atılan, evrenin bir başlangıcı olduğunu varsayan bu teori, çeşitli kanıtlarla desteklendiğinden bilim insanları arasında, özellikle fizikçiler arasında geniş ölçüde kabul görmüştür. Teorinin temel fikri, halen genişlemeye devam eden evrenin geçmişteki belirli bir zamanda sıcak ve yoğun bir başlangıç durumundan itibaren genişlemiş olduğudur.⁴⁵

3.2. Bilime Göre Gökyüzü

Gökyüzü, çeşitli nedenlerden ötürü tanımlaması zor bir kavramdır. Kabaca kişinin açık alanda yukarı baktığında gördüğü, tüm gök cisimlerini çevrelediği gözlemlenen boşluk olarak nitelendirilebilir.

Gökyüzüyle alakalı bir başka kavram da uzaydır. Uzay madde ve enerjiden meydana gelen bir sistemi ifade eder. Dünya ve diğer bütün gök cisimlerinin de içinde yer aldığı sonsuz olarak kabul edilen boşluğa uzay denir. Uzayda yeryüzündeki kanun ve prensipler büyük ölçüde değişir. Uzayda gök cisimleri henüz bilimin tam olarak açıklayamadığı düzenli ve uyumlu sistemler oluştururlar. Uzayda sayısı ve özellikleri tam olarak bilinmeyen milyarlarca gök cismi bulunmaktadır. İçinde milyonlarca gök cismini bulandıran gök sistemlerine galaksi denir. Uzayda yaklaşık 100 milyar galaksi olduğu tahmin edilmektedir. Güneş sisteminin de içinde olduğu Samanyolu galaksisi yaklaşık 200 milyar yıldızdan oluşur.

Uzay boşluğunu kaplayan cisimlere gök cisimleri denir, bulutsu ve dev galaksiler, yıldızlar, küçük meteorlar, kuyruklu yıldızlar ve takımyıldızları her biri gök cisimidir. Uzayda çıplak gözle gözlemleyebildiğimiz Ay ve Güneş gibi daha milyarlarca ışık yılı uzaklarda bulunan sadece teleskop ile görebileceğimiz, hatta günümüz teknolojisi ile göremeyeceğimiz milyarlarca gök cismi bulunur.

Güneş çevresinde dolanan ve bir yörüngeye sahip olan, kendi kütle çekimi kuvveti nedeniyle küresel yapı oluşturabilecek kütleyle sahip bulunan gezegenler vardır. Güneş sisteminde sekiz gezegen bulunmaktadır. Bunlar Güneş'e olan uzaklık sırasına göre Merkür, Venüs, Dünya, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün'dür.

Karasal bir gezegen olan Dünya, Güneş Sistemi'nde, üzerinde yaşam olan tek gezegendir. Dünya, yaklaşık olarak Güneş etrafında bir tam dolanımını 365,2 gün, kendi eksenini etrafında dönmesini 23sa 56 dk sürede tamamlar. Dünya'nın ekvator düzlemi, Güneş etrafında dolanma düzlemine göre 23,5°'lik bir eğime sahiptir. Diğer gezegenler düşünüldüğünde Dünya'nın, kendi kütleline göre en büyük uyduya sahip olduğu görülür. Bu uydu Ay'dır.

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz. James B. Kaler, *The Little Book of Stars*, Springer-Verlag, New York 2001

Kısaca ifade etmek gerekirse bilime göre gökyüzü çıplak gözle baktığımızda gözlemediğimiz boşluğu ifade etmektedir. Bu boşluğun derinlikleri uzay kavramıyla ifade edilmektedir. Uzay boşluğu binlerce cisim tarafından paylaşılmaktadır. Bu cisimlerin bir kısmını da Güneş sisteminde yer alan gezegenler ve yıldız kümeleri oluşturmaktadır. Güneş sisteminde bugün için keşfedilmiş ve Güneş etrafında belli bir yörüngede dönen gezegenler vardır. Dünya bu gezegenlerden biridir. Ay bir gezegen değil, dünyanın uydusudur. Yani o Güneş değil dünya etrafından dönmektedir.⁴⁶

3.3. Kur'an'da Gökyüzü

Araştırmamıza göre Kur'an'da 270 kadar âyette gökyüzünden bahsedilir. Bu âyetlerin 100 kadarında bir şekilde Allah'ın göklerdeki ve yerdeki hükümlerine vurgu yapılırken (Göklerde ve yerde hükümler Allah'a aittir.), yine 30 kadar âyette Allah'ın kuşatıcı bilgisine (göklerin ve yerin gaybını bilir.) ve 40 kadar âyette de evrenin yaratıcısı olduğuna vurgu yapılır. Buna göre denebilir ki Kur'an'da gökyüzü ve yeryüzünün olağanüstü yaratılışı, Yaratıcı'nın ilim, kudret ve örneksiz yaratıcılık sıfatlarının bir göstergesi ve kanıtı olarak takdim edilmektedir. Yine 30 kadar âyette gökyüzü ve yeryüzünde çıplak gözle gözlemlenebilen bazı tabiat olaylarına dikkat çekilmiştir. Bu âyetlerde sınırsız gücü temsil eden Yaratıcı bir Tanrının varlığı ve birliğine istidlal söz konusudur. Bu bağlamda zikredilen yağmurlar, rüzgârlar, bulutlar, bitkiler, hayvanlar, nehirler vs. gibi her an tanık olunabilecek sıradanlaşmış doğa olaylarının gerisinde de Allah'ın iradesi bulunduğu dikkat çekilir. Yani bilimin alanına giren ve doğal bir şekilde kusursuz işleyen doğa olayları metafizik bir dille Allah'ın fiiline bağlanmıştır. Bu bağı "inanç" dışında izah edebilecek bir yol ve yöntem de mevcut değildir. Kur'an'da bahsedilen doğal yasaların genel geçerliliğinin geçici olarak durdurulduğu sınırlı sayıdaki olay, dinî literatürde "mucize" kavramıyla ifade edilir.

Gökyüzünden bahseden âyetlerin kahir ekseriyetinde çoğul kipi kullanılırken (semâvât), bir kısmında bu sayı 7 ile sınırlandırılmıştır. Buna karşın yeryüzünden hep tekil sıygayla bahsedilir. Sadece bir âyette yoruma açık bir üslupla yedi kat göklerden bahsedilirken, yeryüzü için de "benzeri (mislehünne)" tabiri kullanılmıştır.

Bunun yanında az sayıdaki âyetlerde gökler, metafizik bir dil kullanılarak görünmeyen varlıklarla ilişkili olarak bahis konusu edilir. Yine metafizik bir dille gökten meleklerin, kitabın, mucizelerin (sofra gibi), azabın, orduların indirilmesinden bahsedilir. Ayrıca göklerin ve yerin insanlar için musahhar kılındığından ve göklerde ve yerde yaşananlarda ibretler bulunduğu bahsedilir.

⁴⁶ Karen C. Fox, *a.g.e.*,

Bazı âyetlerde ise gökler ve yerlerle ilgili metaforik bir dil kullanıldığı son derece açıktır. Bu bağlamda “Göklerle yer arası kadar geniş.”, “Gökler ve yer devam ettikçe...”, “Göklerin ağlaması”, “Günahlar karşısında göklerin parçalanması.”, “göklerin emaneti yüklenmesi” gibi ifadelere yer verilmiştir.

Biz burada özellikle bilimin alanına girdiğini düşündüğümüz göklere dair aşağıdaki nitelemelerle ilgili müfessirlerin bilimin gelişmesine paralel olarak yaptıkları yorumları inceleyip değerlendireceğiz. Kur’an’da fizikî gökyüzüyle ilgili olduğunu düşünebileceğimiz şu nitelemelere yer verilir:

1. Göklerin sayısı 7’dir.
2. Gökler kat kattır veya birbiriyle uyumludur.
3. Gökler direksiz yükseltilmiştir.
4. Gök kubbe, yer ise döşek/beşik kılınmıştır.
5. Yakın gök yıldızlar ve burçlarla süslenmiştir
6. Gökte yollar vardır.

Gökyüzüyle ilgili bu tasvirler çerçevesinde tarih boyunca din-bilim ilişkisini inceleyerek Bilim Dili ile Din Dili arasındaki hassas çizgiye dair bir tasavvur sunmaya çalışacağız.

Kur’ân’da yedi gök kavramı 7 âyette sarahaten,⁴⁷ iki âyette ise zımnen (sema kelimesi zikredilmeden) zikredilir.⁴⁸ Bir âyette gökte bulunan yedi yoldan,⁴⁹ bir âyette ise yollardan bahsedilir.⁵⁰ İki âyette göklerin tabaka tabaka veya bir başka yoruma göre birbiriyle uyumlu yaratıldığından,⁵¹ üç âyette göklerin direksiz yükseltildiğinden,⁵² bir âyette de her bir göğe ayrı emir verildiğinden⁵³ bahsedilir. Bir âyette yedi kat gök ve benzeri yer yaratıldığı bildirilir.⁵⁴ Ayrıca üç âyette yakın göğün kandiller, yıldızlar ve burçlarla donatılıp süslendiği belirtilir.⁵⁵

Şimdi bilim tarihi boyunca seçmecî yöntemle müfessirlerce bu âyetlerin nasıl yorumlandığına bakalım. Konuyla ilgili müfessirlerin görüşlerine geçmeden önce şunu belirtelim ki burada görüşlerine yer verilen müfessirlerin yaşadığı dönemde İslam dünyası on altıncı yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan Batlamyus astronomisiyle tanışmıştı ve bu Batlamyus’a göre evrenin mer-

⁴⁷ el-Bakara 2/29; el-İsrâ 17/44; el-Müminûn 23/83; Fussilet 41/12; et-Talak 65/12; el-Mülk 67/3; Nuh 71/15.

⁴⁸ el-Müminûn 23/17; en-Nebe 78/12.

⁴⁹ el-Müminûn 23/17.

⁵⁰ ez-Zâriyât 51/7.

⁵¹ el-Mülk 67/3; Nuh 71/15.

⁵² er-Ra’d 13/2; Lokman 31/10; er-Rahmân 55/7.

⁵³ Fussilet 41/12.

⁵⁴ et-Talak 65/12.

⁵⁵ el-Hicr 15/16; el-Furkan 25/61, el-Mülk 67/3.

kezinde yer vardı ve sabitti. Ayrıca Güneş ve Ay da dâhil yerin etrafında dönen bir takım gezegenler de vardı. Bugün bu teori yerini Kopernik'in Güneş merkezli evren teorisine bırakmıştır.

Ayrıca gökyüzüyle ilgili kevnî âyetlerin yorumunda iki hususa dikkat etmek gerekir; biri, âyetlerin kendi iç bütünlüğü ve tutarlılığı, diğeri ise bugün geçerli olan bilimsel bilgilerle uyumluluğu.

İlk üç asrın rivayet tefsirini *Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân* adlı tefsirinde toplamaya çalışan ve birden fazla yorum arasında kendi tercihi belirtmekle ünlenen Taberî (ö. 310/923), yedi gök kavramıyla ilgili sahabe ve tabiin nesillerinden gelen çeşitli rivayetlere yer verir. Felsefi/bilimsel verilerden ziyade rivayeti önceleyerek göklerle ilgili geçen yedi rakamını gerçek anlamıyla, yani, matematik dilindeki karşılığıyla değerlendirir.⁵⁶ Ona göre gökteki yedi yoldan masat da yedi göktür.⁵⁷ Her bir semaya emrinin verilmesini ise Allah'ın her birine dilediği varlıkları yerleştirmesi olarak yorumlar.⁵⁸

Taberî, yedi göğe karşılık benzeri yedi yerin de yaratıldığına ve onların da her birine göktekiler gibi varlıklar yerleştirildiğine inanır.⁵⁹

Yine Taberî'ye göre yedi gök, üst üste katlar şeklindedir.⁶⁰ İlgili âyetin devamında yedi kat göklerde Ay nur, Güneş kandil olarak yaratılmıştır.⁶¹ Bu da söz konusu göklerin çıplak gözle görülen Güneş sistemi içinde olduğunu gösterir.

Göklerin direksiz yükseltilmesiyle ilgili lafzi yorum dışında bir yorum yapmayan Taberî, konuyla ilgili iki görüş nakleder. Birine göre gökler, insanların göremediği direklerle, diğeri göre direksiz yükseltilmiştir. Fakat o direksiz yükseltilmediği görüşünü tercih etmiştir.⁶²

Taberî yakın göğü (dünya seması) süsleyen kandillerin ise yıldızlar olduğunu belirtir, yakın göğün ne olduğu tartışmasına girmez.⁶³ Ayrıca göğün bina ve yerin döşek olarak var edildiğini işaret eden âyeti de sözlük anlamıyla yorumlar. Bununla gökyüzünün kubbe, yeryüzünün de yaşamaya uygun mekân olduğunun kastedildiğini belirtir.⁶⁴

Dün olduğu gibi bugün de Taberî'nin Kur'ân'dan ve ilk nesillerin rivayete dayalı görüşlerinden hareketle çizmeye çalıştığı gökyüzü tasavvurunun ne

⁵⁶ Bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), I, 430.

⁵⁷ Bkz. Taberî, *a.g.e.*, XIX, 20.

⁵⁸ Taberî, *a.g.e.*, XXI, 441.

⁵⁹ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 469.

⁶⁰ Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 636.

⁶¹ Nuh 71/16.

⁶² Taberî, *a.g.e.*, XVI, 322-326; XX, 132-133.

⁶³ Bkz. Taberî, *a.g.e.*, XXI, 441; XXIII, 508.

⁶⁴ Bkz. Taberî, *a.g.e.*, I, 234-235; XXIV, 101.

Batlamyus astronomisiyle ne de Kopernik astronomisiyle bağdaştırılması mümkün gözükmediği gibi kendi içerisinde de bir tutarlılık yoktur. Kur'ân'da Ay ve güneş yedi kat semaya dahil edilmemiş olsaydı, belki yaşadığımız Güneş sistemi bir sema olarak değerlendirip bunun dışında henüz keşfedilmeyen ve katlar şeklinde uzayda hareket eden 6 sema daha vardır, denebilirdi. Ne var ki Kur'ân'da Ay ve Güneş hem semavatın arasında bir ayet olarak yaratıldığı hem de bunların yakın semayı süsleyen kandiller olduğu ifade edilmektedir. Bu da Taberî'nin yedi kat semayla ilgili yorumunu, hem Kur'ân'ın iç tutarlılığı hem de dönemin bilimsel verileriyle uyumluluğu bakımından geçersiz kılmaktadır. Akıl ve bilimsel verilerden ziyade rivâyeti önceleyen Taberî'ye göre yedi gök vardır. Bunlar üst üste tabakalar halinde-dir. Gökteki yollar da yedi göktür. Gökler direksiz olarak yükseltilmiştir. Gök kubbe, yer döşektir. Gökler gibi katlar halinde yedi yer ve her yerde varlıklar vardır. Gök yıldızlarla süslenmiştir. Güneş gökler arasında kandil, Ay nurdur. Ona göre yedi gök kavramı ile gökteki (tekil sıyga) yedi yol arasında bir tutarsızlık yoktur. Oysa biri yedi farklı gökten, diğeri ise aynı gökteki yedi yoldan bahsediyor. Yine yakın semanın yıldızlarla donatılması, yerden çıplak gözle görülebilen Güneş ve Ay da dahil bütün yıldızların aynı semaya ait olduğunu ifade eder. Buna göre gökteki yıldızlar ya da gezegenler birer sema değil aynı semaya ait göksel cisimlerdir. Oysa yedi gök kavramının geçtiği âyetlerde Güneş ve Ay'ın yedi semaya ait olduğu belirtilir. Taberî'ye göre bu âyetlerin ilk akla gelen anlamları arasında da bir tutarsızlık yoktur.

Yine Taberî'ye göre yedi gök üst üste tabakalar şeklindedir. Yerler de öyledir ve her birinde hayat ve varlıklar vardır. Diğer yandan tek bir gök ve yerden bahseden “göğün bina, yerin döşek” olduğunu belirten âyetle bu yorumun uyumlu olup olmadığıyla pek ilgilenmez. Dolayısıyla Taberî'nin gökyüzüyle ilgili âyetlere getirdiği yorumlardan tutarlı bir gökyüzü kavramı çıkarmak mümkün gözükmediği gibi bu konuda Batlamyus felsefesini de dikkate almamıştır. Muhtemelen rivayet ağırlıklı bir tefsir kaleme almış olmasındandır.

Eski bilim ve felsefe mirasını en geniş biçimde tefsirine yansıtan Fahrettin er-Râzî⁶⁵ ise yedi gök kavramını incelerken, kendi dönemine kadarki astronomi bilginlerinin gök ve gök cisimleriyle ilgili söylediklerini dikkate alır. Gökler kavramını gökteki sabit ve hareketli gezegenlerle eşleştirmeye çalışır. Gezegenlerin sayısı ile ilgili tartışma sebebiyle âyetlerde geçen 7 rakamını kesretten kinaye olarak değerlendirip âyetin, göklerin/gezegenlerin yediden

⁶⁵ Râzî gökyüzü ve gök cisimleriyle ilgili dönemine kadarki görüş ve bilgilere vakıftır. Bunları tefsirinde geniş geniş tartışır. Bkz. Râzî, *a.g.e.*, IV, 144 vd.

fazla olmasına mani olmadığını belirtir.⁶⁶ Râzî de gökteki yedi yolu, Taberî gibi gökler olarak izah eder.⁶⁷

Özellikle Gazzâlî'den etkilendiği anlaşılan Râzî, yedi gök kavramına karşın ileri sürülen yedi yer fikrine mesafeli durur ve bu hususu, yedi iklim olarak açıklar. Yedi gökle yedi hareketli gezegenin kastedildiğini belirttikten sonra bunların her birinin özelliğinin yerin yedi ikliminde görüldüğünü, bu cihetten yedi yerden de bahsedilebileceğini belirtir. Yerle ilgili bunun dışındaki yorumları akıldışı/saçma bulur.⁶⁸

Râzî göklerin şekliyle ilgili tartışmaya da girer. Genellikle âyetlerde göklerin çoğul, yerin ise tekil olarak zikredilmesini dikkate alır. Ona göre yedi veya daha fazla göğe karşın, bir yer vardır Ayrıca gökler düz değil daireseldir.⁶⁹ Batalmyus astronomisini esas alan Râzî'nin ilk dönem müfessirlerin çoğunun yedi göğü, üst üste yerleştirilmiş tabakalar şeklinde tasavvur etmelerine karşın, bilim insanlarının tamamının gökyüzünü dairesel gördüklerinin farkında olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu konuda tecrübeye dayanan bilim insanlarının görüşünü benimseyen Gazzâlî'den din dili ile bilim dili ayrımında temel bir ilkeyi belirleyen yukarıdaki görüşünü nakleder. Kendisi de der ki; **“Dış alemle ilgili Kur'an argümanlarından maksat polemik değil, doğru inançları kalplere yerleştirmektir.”**⁷⁰ O sebeple Râzî, astronominin alanına giren âyetleri genellikle, sevk amaçlarına uygun olarak yorumlamayı sever. Ona göre bütün gök cisimleri ve onların direksiz konumları Allah'ın kudretinin birer delilidir.⁷¹ Göklerin direksiz yükseltilmesini sevk bağlamına uygun olarak Allah'ın kudretiyle açıklar. Ona göre görünmeyen bir direktan bahsedilse bile o direk Allah'ın kudretidir.⁷²

Yakın göğün kandillerle donatılmasından maksat Râzî'ye göre de yıldızlardır. Ancak ona göre bu yıldızların tamamının yakın gökte bulunması gerekmez. Daha ötedeki göklerde bulunan yıldızlar da yakın gökten görünür ve dolayısıyla bu açıdan da yakın gökyüzü kandillerle donatılmış sayılır.⁷³ Görüldüğü gibi Râzî, bir tür bilim din gerginliği yaşanma ihtimaline karşın gökleri yedi rakamıyla sınırlayan âyetleri mecaza yorduğu gibi burada da birden fazla gökyüzü kavramıyla gökteki bütün cisimlerin yakın göğün bir parçası olduğu iması veren âyet arasındaki ilk bakışta fark edilen mantıksal tutarsız-

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. Râzî, *a.g.e.*, III, 379.

⁶⁷ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXIII, 269.

⁶⁸ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXX, 569.

⁶⁹ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, III, 319.

⁷⁰ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, III, 319.

⁷¹ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXIX, 119.

⁷² Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XIX, 5; XXV, 119.

⁷³ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXX, 586.

lığı görmüş ve yeryüzünden görülebilen bütün gök cisimlerinin, yakın semaya ait olmasa bile, yakın semanın kandili olarak nitelendirilebileceği yorumuyla bu tutarsızlığı gidermeye çalışmıştır.

Yine Râzî'ye göre gökyüzünün bina ya da tavan oluşu, tamamen çıplak gözle bakıldığında görülen mavi renkle ilgilidir. Buna göre masmavi görünen gökyüzüne kubbe/bina, yaşama elverişli yeryüzüne de döşek denmesi uygundur.⁷⁴ Ayrıca Allah'a dualar, yakarışlar arz edilirken eller gökyüzüne doğru kaldırılır.⁷⁵ Râzî'ye göre yeryüzü, döşegın andırdığı şekilde düz değildir. Bilakis yuvarlaktır. Bilime değer veren ve genellikle din dilinin hâkim olduğu Kur'ân âyetleriyle bilimsel verileri, yorum tekniğiyle uzlaştırmaya çalışan Râzî, bu hususu da tecrübî ve aklî bilgilerle ispatlamaya çalışır. Ancak Ay tutulmasının izahının doğru yapıldığı (Yerküre, Güneş ile Ay arasında girer) bu dönemde bilim, henüz Güneş'in görünen evrenin merkezi olduğu keşfine ulaşamadığından, buradaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan tutarsızlıklar, Râzî'nin gökyüzü olaylarıyla ilgili yorumlarına da yansımıştır.⁷⁶

Sonuç olarak Râzî yedi gök, yakın gök ve yeryüzüne dair Kur'ân tabirlerini akıl ve bilgiyi de dikkate alarak yorumlamaya çalışmıştır. Ona göre gökler yedi ve daha fazla olabilir. Yer tekdir ve yuvarlaktır. Gökler de daireseldir. Ancak Râzî, bazı gözlemlerle bilimsel verilerdeki tutarsızlıkların farkında olmakla beraber buradan Güneş'in evrenin merkezi olduğu fikrine ulaşamamıştır. Dönemin evren algısının ötesine pek yer vermeyen Kur'ân âyetleri de bu konuda net değildir. Eğer bu keşfe o dönemde ulaşılmış olsaydı, gökyüzüyle ilgili bugün de geçerliliğini koruyan bir yorum yapabilirdi.

Râzî bilimdeki gelişmelere göre âyetleri yorumlayarak birçok müfessirin tersine birden fazla yer fikrini, yerküre üzerinde görülen iklimler olarak izah etmiştir. Göklerin yeri çevreleyen dairesel bir yapı oluşturduğunu söylemiştir. Gökler olarak gezegenler değerlendirildiğinde bu yorumun hatalı olduğu ve bunun, yapılan gözlemler ile Batlamyus astronomisi arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde gezegenlerin dairesel bir seyir izlediği fikrine ulaşılmış, ancak bu dairesel hareketin yerin değil Güneş'in etrafında gerçekleştiği keşfi yapılamamıştır.

16. asırda Kopernik'in bilimde devrim yaratan Güneş merkezli evren keşfinden sonra modern bilimin verileri tefsir ilmine en geniş biçimde sokaan Tantâvî Cevherî el-Mısırî (1862-1940), *el-Cevahir fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim* adlı eserinde yedi gök kavramıyla ilgili eski ve yeni teorileri özetler. Bu bağlamda Batlamyus'un yer merkezli evren sisteminden Kopernik'in güneş merkezli evren sistemine geçişle ilgili değişimi izler. Buna göre Baltamyus astronomisinde 7 felek ve bir de bunları kuşatan 2 felek vardır. Buna göre toplam gök

⁷⁴ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXVIII, 148.

⁷⁵ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, III, 319.

⁷⁶ Bkz. Râzî, *a.g.e.*, IV, 144 vd.

sayısı dokuzdur. 7 felek yerin etrafından dönen gezegenlerdir. Bunlar da Ay, Utarid (Merkür), Zühre (Venüs), Güneş, Merih (Mars), Müşteri (Jüpiter), Zuhâl'dir (Satürn). Bunlar yerin etrafında dönen 7 hareketli gezegenlerdir. 2 de bunları kuşatan sabit felek vardır. Bu fikir Farabî ve İbn Sina ile İslam kültürüne taşınmıştır. Bundan sonra bazı Müslüman din âlimleri de Kur'an'daki yedi göğe bunları kuşatan Arş ve Kürsi'yi de ekleyerek 9 rakamına ulaşmışlardır. Bu teori üzerine asırlar geçince İslam âlimleri de aydınlanmış ve Kur'an'daki göklerle ilgili 7 rakamının sabit olmadığını, daha fazla göğün de olabileceği fikrine ulaşmışlardır. Bunlar, yerin kendi etrafında döndüğü, diğer gezegenlerin ise fezada döndüklerini söylemişlerdir ki hicri altıncı ve yedinci asırda İslam âleminde geliştirilen bu fikirler, modern bilimin habercisi olmuştur.

Sonra Kopernik devrimiyle evrenin oluşumuna dair teoriler değişmiştir. Yer merkezli evren fikrinden, Güneş merkezli evren fikrine geçilmiştir. Adı geçen gezegenler, yerin değil, yer de dâhil, Güneşin etrafında dönüyorlardı. Eski Yunan evren teorisi ile onun etkisinde kalan Barnaba İncil'indeki fikirler Kopernik evren teorisiyle çökmüştür. Bu modern keşif, Kur'an'a daha muvafıktır. Bu da Kur'an'ın bir başka mucizesidir.

Tantâvî Cevherî de göklerle ilgili yedi sayısının bir anlam ifade etmediğini, yediden fazla da gök/felek olabileceği görüşündedir. Büyük müfessirler ve filozofların bu görüşte olduğunu belirtir. Sonra Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife'* sinden iktibaslarla bu görüşünü teyit eder.⁷⁷

Göklerin tabaka tabaka oluşunu, üst üste olarak lafzi bir yorumla yorumlayan Tantâvî Cevherî, bunun üzerinde pek durmadığı gibi,⁷⁸ göklerin direk-siz yükseltilmesiyle ilgili bilimsel bir açıklamaya da girmez.⁷⁹ Muhtemelen gökler olarak yörüngeleri ve yörüngede çekim gücüyle dengede kalıp dönen gezegenleri düşündüğündendir. Yine gökyüzünün kubbe yeryüzünün döşek şeklinde tasavvuruyla ilgili de yaygın kullanım dışında bilimsel bir açıklama yapmaz.⁸⁰

Tantâvî Cevherî Kopernik evren fikrini kullanmış olmakla beraber gökler kavramı, Güneş ve Ay'ın yedi gök içinde oluşu ve yakın göğün kandillerle donatılması gibi hususlar arasında bir tutarsızlık görmemiş ve bunun için de konuyu tartışmamıştır.

Son dönem müceddid müfessirlerinden İbn Âşûr ise Kur'an'daki yedi gök kavramının, Arş ve Kürsi kavramlarıyla birlikte astronomi bilginlerinin do-

⁷⁷ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim*, 2. Bsk. Kahire: Mustafa el-Halebî 1350, I, 46-50.

⁷⁸ Bkz. Tantâvî Cevherî, *Cevâhir*, XXIII, 201.

⁷⁹ Bkz. Tantâvî Cevherî, *Cevâhir*, XII, 75, 80-81.

⁸⁰ Bkz. Tantâvî Cevherî, *Cevâhir*, I, 32-33.

kuz gezegen fikrine uyduğunu belirtir. Bunlar yerden uzaklığına göre Neptun, Uranüs, Zuhâl, Müşteri, Merih, Şems, Zühre, Utarid ve Balkan'dır. Astronomi bilginlerine göre yerin hareketli bir gezegen olduğunu belirtir ve bu görüşü Kur'ân'a uygun bulur. Ona göre yeryüzünden bakıldığına görülen gezegenler arasında, yer yerine onun uydusu olan Ay sayılmıştır. Bu sistem dışında ayrıca uzayda yüzen sabit Güneş sistemleri vardır. İbn Âşûr'a göre Kur'ân diğer güneş sistemlerini Semavat içinde zikretmemiştir ya da sadece üzerinde yaşadığımız yerle irtibatlı sistemden bahsetmiştir.⁸¹

İbn Âşûr, muhtemelen modern teorinin öngördüğü Güneş sistemi içinde kalmaya çalışmış, bu çerçeve de başka Güneş sistemlerinin de varlığını kabul ederek Kur'an'daki gökler sistemi içinde bu sistemlerin yer almadığını söylemiştir.

İbn Âşûr, göğün binaya yeryüzünün döşeğe benzetildiği âyeti yorumunda söz konusu ayette geçen sema kelimesini Arapların örfi kullanımındaki manasıyla kullanıldığını belirtir. Yani bununla, çıplak gözle gözlem yapan birine "mavi kubbe" şeklinde görünen kısım tasvir edilmiştir. Gökyüzü binaya benzetilmiştir. Benzetme yönü, gökyüzü tabakalarının yerküreyi gök cisimlerinden gelebilecek görünür görünmez zararlardan koruyor olmasıdır. Yeryüzü de yaşama elverişli olması yönünde döşeğe benzetilmiştir. Ayrıca İbn Aşur, yerden "yerküre" diye bahseder ve yerin yuvarlak olduğu görüşünün kesim bilimsel bir sonuç olduğunu net bir dille ifade eder.⁸²

Son devir ünlü Türk müfessiri Elmalılı Hamdi Yazır da yedi gök kavramıyla ilgili bilinenler dışında bir şey söylemez. Ona göre de; "yedi göğün varlığı kesindir ama bundan fazlası yoktur, denemez." Yedi kat semadan maksadın ne olduğuna ilişkin de iki farklı görüş zikreder. Birine göre yedi kat sema, yer merkez olmak üzere sırasıyla şunlardır: Zühre, Utarid, Güneş, Merih, Müşteri, Zuhâl ve Zuhâl sonrası. Yeni keşfedilecek gezegenler yedinci göktedir.⁸³

Bütün yıldızların tezyin ettiği maddi âlemin hepsi yedi semanın birincisindedir. Altı sema daha vardır. Bunlar manevi semalardır. Dünya semasının yıldızlarla süslendiğini bildiren âyet ile Miraç hadisesi buna işaret eder. Elmalılı bu ikinci görüşü benimser.⁸⁴

Sonuç

Astronominin alanına giren olgulara dair kevnî âyetleri yorumlarından anlaşıldığına göre müfessirler dün olduğu gibi bugün de özellikle "yedi gök" kavramıyla ilgili tutarlı ve tatmin edici bir yoruma ulaşamadıkları gibi bu

⁸¹ İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dârü't-Tûnisîyye lî'neşr 1984, I, 386.

⁸² İbn Âşûr, *a.g.e.*, I, 331.

⁸³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul: Eser Kitabevi, t.y., I, 393-294.

⁸⁴ Hamdi Yazır, *a.g.e.*, VII, 5077.

kavramı, veri kaynaklarının farklı oluşuna bağlı olarak birbirinden oldukça farklı şekilde yorumladıkları da olmuştur.

Taberî'nin sırf rivayeti esas alarak ortaya koyduğu yorumda gökler 7 sayısıyla sınırlı ve kat kat iken, yine bir o kadar da düz yeryüzü bulunurken, dönemin bilim ve felsefe mirasını da dikkate alan Râzî'de yerin etrafında dairesel çizgi çizen hareketli gezegenler (felek) semadır, yer ise tek ve yuvarlaktır.

Modern dönemle birlikte artık Güneş merkezli evren fikrine geçilmiş ve birçok Güneş sisteminden bahsedilir olmuştur. Bilimdeki değişime paralel olarak Kur'an yorumlarında da bir değişim gözlenmiştir. Bugün Güneş etrafında dönen gezegenler ve bu gezegenler arasında milyonlarca yıldızdan bahsedilmektedir. Artık Ay bir gezegen değil, yerin etrafında dönen bir uydudur. Yeryüzü tek ve yuvarlaktır. Hem kendi hem de Güneş etrafında dönmektedir. Güneş de sabitliği kabul edilse bile sistem olarak uzayda hareket etmektedir. Bütün bu yeni keşifler Kur'an âyetlerini daha tutarlı ve mantıklı açıklamaktadır. Buna rağmen yedi gök kavramı yine tutarlı bir izaha kavuşturulamamıştır. Bunun için Elmalılı, Kur'an âyetlerinin gözlemlenebilir tek bir sistemle ilgili olduğunu, kalanının ise metafizik âlemlerle ilgili olduğunu ifade ederek bu zahiri tutarsızlığı gidermeye çalışmıştır.

Kur'an evrensel mesajını iletmek üzere edebî bir dil kullanmıştır. Fakat bu çerçevede evrenle ilgili kâh görünen kâh görünmeyen gerçekliklere de işaret etmiştir. Bir başka deyişle fizikten de metafizikten de bahsetmiştir. Bazı Kur'an âyetleri bilimsel kuramlar çerçevesinde izah edilecekse, Kur'an dili ile bilim dilinin kesişme noktası büyük bir titizlik gösterilerek tespit edilmeli ve ona göre davranılmalıdır. Kur'an ile bilim arasında bir tutarsızlık varmış gibi gösterilmesi, inananlar açısından en yanlış olanıdır.

Göklerle ilgili Kur'an âyetlerinin her biri fiziksel gerçeklikten uzak ve kendi iç bütünlüğünden bağımsız olarak değerlendirilirse her âyete kendi bağlamına uygun bir yorum bulmak pekâlâ mümkündür. Tutarsızlık gibi görünen durumlar, Kur'an'ın iç bütünlüğü dikkate alınmadan ve onun fiziksel gerçeklikleri bilim dili kullanarak ele aldığı fikrinden hareketle ilgili ayetlere dair her asırda geçerli tek bir yoruma ulaşma çabasıyla kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'ın evrensel mesajını sonsuza değin her zamanda ve mekânda devam ettirmek adına akli tatmin eden tutarlı bir yoruma ulaşmak için bazı müfessirlerin başvurduğu yöntem, yani, telif yöntemi doğru bir yöntemdir. Bunun için dilin ve aklın bütün imkânlarını kullanarak akli ve tecrübî bilgi ile vahyî bilgiyi telif etmeye çalışmışlardır. Bilgi değişince aynı yöntemle zamana ve mekâna hitap edecek yeni bir yoruma ulaşmışlardır ki bu da bizce doğru bir yaklaşımdır. Aksi halde vahyin evrensel mesajını, kapsamlı tefekkür imkanı bulamayan sığ zihinler açısından canlı tutmak mümkün olmayacaktır.

Modern astronomiye dair bilgiler, Kur'ân'daki göklerle ilgili âyetlerin ağırlıklı mesajı (Allah'ın hükümrânlığı) ve müfessirlerin tarih boyunca yaptıkları açıklamalar çerçevesinde Kur'ân'ın "yedi gök" kavramıyla ilgili bugün şöyle bir yorum yapılabilir:

Yedi lafzı matematiksel bir değer ifade etmemektedir. Bir mecazdır. Çokluktan kinayedir. Bununla aslında evrenin metafizik anlamında değil ama fiziksel anlamda sonsuzluğuna işaret vardır (∞). Dolayısıyla bugün Güneş sistemi içerisinde keşfedilen gezegenleri birer gök/sema olarak değerlendirmenin bir karşılığı da yoktur. Kur'ân'da göklerin genellikle çoğul, yeryüzünün ise tekil sıygasıyla bahsedilmesi bugün gökyüzü ya da uzay olarak ifade edilen iki varlık arasındaki farka işaret olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda yeryüzünün göklere benzetilmesi mahiyet yönünden değil içerik yönünden olabilir. Yani, yeryüzü de gökler diye anılan uzaydaki varlıklardan bir varlıktır; benzerleri gibi uzay boşluğunda yüzer, hareket eder. Özellikle Güneş ve Ay'ın semavat içerisinde, yani uzayda kandil ve nur oluşları, yeryüzünü mesken tutan insanlara yönelik mesaj içerikli metaforik bir tanımlamadır. Bunların birer ayet oluşlarına, olağanüstülüklerine ve insanların yaşamındaki hayatı fonksiyonlarına dikkat çekilerek bundan dolayı Yaratıcı'ya inanıp şükretmeleri irade edilmiştir.

Yakın semanın kandillerle süslenmesi de yine yeryüzüyle bağlantılı olarak insanlara yönelik bir mesajdır. Bununla uzayın dünyadan çıplak gözle görülebilen kısmı ya da dünyayı da barındıran Güneş sistemi kastedilmiş olabilir.

Gökyüzünün kubbe, yerin döşek oluşu, gökyüzünün direksiz yükseltilmesi gibi hususlar örfi kullanımlardır. Bunların yorumunda geçmişte olduğu gibi bugün de herhangi bir tutarsızlık ya da müşkil durum düşünülmemelidir.

Bununla beraber gökyüzüne ilişkin bazı âyetlerde fizik alemle metafizik alem iç içe girmiş durumdadır. Meselâ Hicr sûresi 16-18. Âyetlerde şöyle buyrulur: *"Andolsun biz gökte yıldız kümeleri (burçlar) oluşturduk ve seyredenler için onları güzel bir görünümle süslü kıldık. Onları rahmetten uzaklaştırılmış her şeytana karşı koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapmaya kalkışan olursa onu da parlak bir ışık kovalar."*

Bu ve benzer âyetlerde esasen fizik ve metafizik iç içe girmiş durumdadır. Bu da âyetlerin belli bir tutarlılıkla yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Âyetlerin içeriği mele-i aladan istirakı sem, yani kulak misafirliği yoluyla bilgi hırsızlığı yapmak ve bunu insanlara ulaştırmaktır. Burada bilgiyi çalan şeytan ve cinler metafizik varlıklar. Çalınan bilgi ve çalındığı mekan ya da arşiv de metafizikselidir. Ancak bilginin korunması bağlamında fizik alemde gözlemlenebilen bir olgu kullanılmıştır. O da şihap/ateş topu diye tabir edilen meteor düşmesidir. Âyetlerde bu şihapların semadan bilgi aşırıya çalışan cin ve

şeytanlar üzerine atılan ateş topları olduğu belirtilir. Bu hususa yer veren beş âyetin dördünde şeytanların, mele-i alanın kendi arasındaki konuşmalarına vâkıf olamadıkları, kulak hırsızlığı yapmak isteyenlere de delip geçen parlak bir ışığın (şihâb) engel olduğu haber verilmektedir. Cin sûresindeki âyetlerde ise (72/8-9) Hz. Muhammed'in nübüvvetle görevlendirilmesinden sonra daha önce kulak hırsızlığı yapabilen cinlerin artık bundan tamamen menedildiği belirtilmektedir. İstirâk-ı sem'a dair âyetlerin üçünde konu kozmolojik oluşum ve düzen içinde zikredilmektedir (el-Hicr 15/16-18; es-Sâffât 37/6-10; el-Mülk 67/3-5).

Âyetler metafizik unsurlardan arındırılmış olarak sadece yıldız kayması olarak tabir edilen kozmolojik olayın tasviriyle ilgili olsaydı, bugün bunların atmosfere girmesiyle alev topuna dönüşen göktaşı olduğunu tespit eden astronomi biliminin verileriyle pekala uyumlu bir şekilde yorumlanabilirdi. Kozmolojik bir olay şeytan, cin, mele-i ala, gaybi bilgi gibi tamamen metafizik bir hadisenin bağlamında söz konusu edilince, âyetlerin yorumu çetrefilli bir hal almıştır. O yüzden müfessirler bu konuda belli bir yorum üzerinde görüş birliğine ulaşamamışlardır. Modern dönemde bu daha da zorlaşmıştır. Kanatimizce burada şöyle bir yorum yapılabilir: Kur'an'ın bütününe olduğu gibi bu âyetlerde de edebi bir dil kullanılmıştır. Metafiziksel bir olayın aktarımın fizik dili metafor/teşbih olarak kullanılmıştır. Yani cin ve şey gibi varlıklar mele-i aladan bilgi hırsızlığı yapabiliyorlardı. Bu tür bilgi aşırımları ve sızdırmaları zaman sonra tamamen önlenmiştir. Artık cin ve şeytanlar mele-i aladan bilgi aşırılamamaktadır. Bilgi çalmaya kalkışanlar, gökyüzünde gözlemlenen ateş topu gibi savunma silahlarıyla imha edilmektedir. Buna göre anlamda sadece gökyüzünde gözlemlenebilen şihâb/ateş topu fizik aleme ilişkindir. Bunun da yörüngesinden sapıp atmosfere giren gök taşları olduğu bugün bilinmektedir. Gök taşlarının bir kısmı atmosferde yanıp yok olurken, bir kısmı da yeryüzüne düşmektedir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Adıvar, Adnan, *Bilim ve Din*, İstanbul 1980;

Altheide, D. L., & Johnson, J. M. "Criteria for assessing interpretive validity in qualitative research".), **Handbook of Qualitative Research**, eds. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln, pp. 485-499, Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc. 1994;

Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, Ankara 1996 (5. baskı);

Baljon, J. M. S., *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Şaban Ali Düzgün), Ankara 1994;

Bolay, Süleyman Hayri, *Bilimin Değeri Meselesi*, Ankara 2010;

- Brown, Hanbury, *The Wisdom of Science; Its Relevance to Culture and Religion*, Cambridge 1986;
- Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim* (trc. Suat Yıldırım), İzmir 1998;
- Einstein, Albert, *The Fundamentals of Theoretical Physics*, Science 91, 1940;
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul: Eser Kitabevi, t.y.
- F.J. Fraenkel and N.E. Wallen, *How to Design and Evaluate Research in Education. Qualitative Research* (7th ed.). McGraw-Hill Higher Education, 2009;
- Feynman, Richard P., *What Is Science? The Physics Teacher* 7, 313 (1969); doi: 10.1119/1.2351388.
- Fox, Karen C., *The Big Bang Theory, What It Is, Where It Came From, and Why It Works*, John Wiley & Sons, Inc. 2002;
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, I-XXX, Tunus: ed-Dârü't-Tûnisiyye li'n-neşr 1984;
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973;
- Jansen, J. J. G., *Kur'ân'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar* (trc. Halilrahman Açar) Ankara 1993;
- Kaler, James B., *The Little Book of Stars*, Springer-Verlag New York in 2001
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel yayıncılık 2002;
- Kırca, Celal, *Kur'ân ve Bilim*, İstanbul 1996;
- Kırca, Celal, *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989;
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslam ve İlim* (çev. İlhan Kutluer) İstanbul, 1989;
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, I-XXXII, 3. Bsk. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1420.
- Sâbûnî, Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli'd-diyâne* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979;
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî *Camîu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* (thk. Ahmed Muhammed Şakir), I-XXIV, Müessesetü'r-risâle, 1420/2000;
- Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim*, 2. Bsk. Kahire: Mustafa el-Halebî 1350;
- Taylan, Necip, "Bilgi" *DİA* (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), İstanbul 1992, VI, 157-161.
- Yılmaz, İrfan ve dğr., *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul 1998;